

“İQTİSADI İSLAHATLAR” elmi-analitik jurnal

AİLƏ GƏLİRLƏRİNİN NƏSİLVƏRMƏ ƏMSALINA TƏSİRİ

№ 1(6)-2023, səh. 86-96

Səbinə CUMAZADƏ,
Azərbaycan Turizm və Menecment
Universitetinin Menecment kafedrasının
müəllimi

sebine.yusifova52@gmail.com

AİLƏ GƏLİRLƏRİNİN NƏSİLVƏRMƏ ƏMSALINA TƏSİRİ

Səbinə CUMAZADƏ
Azərbaycan Turizm və Menecment Universitetinin
Menecment kafedrasının müəllimi

XÜLASƏ

Tədqiqatın məqsədi ölkədə önəmli demoqrafik göstəricilərdən biri olan nəsilvermə əmsalı və gəlir arasında asılılığın araşdırılmasından ibarətdir. Azərbaycanda ailə gəlirləri, ailənin hər hansı əlavə gəlir qaynağının olması doğum qərarına təsirinin mövcudluğunu təhlil etmək məqsədilə evli insanlar arasında müəllif tərəfindən sorğu keçirilmişdir. Survey Monkey platforması vasitəsilə aparılmış sorğunun təhlili zamanı SPSS proqram paketindən istifadə olunmuşdur. İki kateqoriya dəyişən arasında asılılığın təhlili üçün xi-kvadrat testindən istifadə edilmişdir.

Fərqli tədqiqatçılar tərəfindən nəsilvermə tədqiqatlarına dair ədəbiyyatda istifadə edilən keyfiyyət-kəmiyyət yanaşması Azərbaycanda daha əvvəl heç bir elmi araşdırmada müzakirə edilməmişdir. Əhali artımının iqtisadi inkişafa təsiri ilə bağlı çoxsaylı araşdırmalar aparılsa da mikro səviyyədə ailələrin uşaq sahibi olma qərarına təsir edən amillərin araşdırılması tədqiqatın yeniliyini göstərir. Təklif edilir ki, ölkələrin inkişaf strategiyası konkret regional və milli demoqrafik kontekstlər və tendensiyalar nəzərə alınmaqla müəyyənləşdirilməlidir.

Açar sözlər: *nəsilvermə əmsalı, gəlir, doğum qərarı, Beker nəzəriyyəsi, Leibenstein nəzəriyyəsi*
JEL kodu: *D31; H24; N30*

GİRİŞ

1960-cı illərə qədər iqtisadçılar hesab edirdilər ki, nəsilvermə təhlili iqtisadi nəzəriyyənin əhatə dairəsindən kənardır. Çünki ənənəvi istehlakçı seçimləri çərçivəsində bununla məşğul olmaq çətin idi. Lakin insan kapitalı, vaxt bölgüsü və bazar kimi amillər nəzərə alınaraq ev təsərrüfatlarının davranışını analiz edən iqtisadi nəzəriyyədəki son inkişaf nəsilverməni nəzəri çərçivədə təhlil etməyə imkan verdi. Bu nəzəri struktur ədəbiyyatlarda "ailənin iqtisadi nəzəriyyəsi" kimi tanınır [12]. Nəsilvermə modelinin öncüllərindən Beker (1960) uşaqların aşağı keyfiyyətdə mallarla eyniləşdirmə cəhdini və uşaqlara daha çox pul xərcləyən yüksək gəlirli ailələrin daha yüksək qiymətli uşaqlarla qarşılaşdıqları üçün daha aşağı nəsilverməyə malik olduğunu irəli sürən izahatları rədd etdi. Əvəzində Beker bildirdi ki, uşaqlar lüks bir məhsul kimidirlər və gəlir artdıqca onlara olan tələb də artır [7, s.294].

Beker nəsilvermə və gəlir arasındakı tərs əlaqənin aşağı gəlirli qrupların doğuma nəzarət haqqında kifayət qədər biliyə malik olmamasından qaynaqlandığını müdafiə edir. Amerikan iqtisadiyyatçısı Maykl Paul Todaro isə aztəminatlı cəmiyyətlərdə uşaqlara olan tələbi müəyyən edən amillər kimi uşağın xalis dəyəri (uşağın potensial gəliri, qocalıqda təminat, ananın alternativ xərcləri arasındakı fərq, vaxt və gözlənilən xərclər) və digər ehtiyacların dəyəri və uşağa uyğun olaraq bu ehtiyacların qiymətləndirilmə səviyyəsi olduğunu qeyd etmişdir. [10].

Tədqiqatın əsas məqsədi, ailələrin gəlirləri və uşaqların onlar üçün ifadə etdiyi anlam ilə uşaq sayı qərarı arasında əlaqənin mövcudluğunu araşdırmaqdan ibarətdir. Tədqiqat aparılarkən sorğu metodundan istifadə edilmişdir. Azərbaycanda 2021-ci ildə evli insanlar arasında əhalinin doğum qərarına təsir edən amillərin araşdırılması məqsədilə aparılmış sorğuda 398 nəfər iştirak etmişdi. Bunlardan 298 nəfəri qadın, 100 nəfəri isə kişidir. Sorğu Survey Monkey platforması üzərindən online şəkildə aparılmışdır. Təhlil zamanı spss proqram paketindən istifadə edilmişdir. Sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsində demoqrafik amillərin rolunu müəyyənləşdirərkən doğum qərarı ilə gəlirlər arasında əlaqəni müəyyənləşdirmək olduqca maraqlıdır.

Demoqrafik vəziyyətin sosial-iqtisadi inkişafa təsirinin daima diqqət mərkəzində olmasına və vacib məsələ olmasına baxmayaraq, nəsilvermə qərarına təsir edən amillərin statistik əhəmiyyətinin müəyyənləşdirilməsi tədqiqatın orijinallığının göstəricisidir. Tədqiqatın nəticəsi olaraq ailə gəlirləri ilə nəsilvermə arasında əlaqənin mövcud olmadığı xi- kvadrat (chi-square) testi vasitəsilə aşkarlanmışdır.

BEKERİN VƏ LEİBENSTEİN NƏSİLVERMƏ MODELƏRİ

Uşağın xərclərini qeyri-iqtisadi və iqtisadi xərclər kimi iki qrupa bölmək olar: Qeyri-iqtisadi xərclər, uşağın valideynlərdə yaratdığı emosional və psixoloji problemlər, çətinliklərdir. Ailəyə əlavə olunan hər bir uşaq valideynlərin sağlamlığı və davranışları ilə bağlı narahatlığına səbəb olur.

İqtisadi xərclər isə birbaşa təminat xərcləri və alternativ xərclərdir. Birbaşa təminat xərcləri: bunlar uşağın doğulmasından əvvəl başlayan və yetkin olana qədər davam edən maliyyə xərcləridir. Bu xərclər, yemək, geyim, sığınacaq, nəqliyyat, təhsil və sağlamlıq xərclərini əhatə edir. Alternativ xərclər: buraya uşaq sahibi olmaq və böyütmək üçün valideynlərin fədakarlıq etməsini tələb edən imkanlar daxildir. Ölkələrin iqtisadi inkişaf səviyyəsinə görə əhəmiyyəti dəyişən üç növ alternativ xərclər qeyd olunur: 1) Aşağı həyat səviyyəsinə səbəb olan istehlak xərcləri 2) Uşağa görə ailənin qənaət və sərmayə qoyma imkanlarının azalması 3) Uşağa görə işdən/mümkün qazancdan imtina edən qadınlar [5].

Qeyd etmək lazımdır ki, ailələrdə uşaq sayının artması, yığılan gəlirin istehlaka yönəldilməsinə və ümumi yığımların azalmasına səbəb olacaqdır [3]. Ədəbiyyatlarda ailənin gəliri nəsilverməyə təsir edən mühüm amillərdən biri olaraq dəyərləndirilmişdir. Wang və Famoye ailə gəlirinin nəsilverməyə təsirinin mənfi və statistik cəhətdən əhəmiyyətli olduğunu, keyfiyyət-kəmiyyət yanaşmasını dəstəklədiyini aşkar etdilər [11]. Ailənin gəliri artdıqca, ev təsərrüfatına az, keyfiyyətli uşaq yetişdirməyə isə daha çox üstünlük verəcəklər. Bu amillərlə yanaşı, ədəbiyyatda qadınların işçi qüvvəsində iştirakı, qadın və kişilərin əmək haqqı, kişilərin təhsil səviyyəsi, doğuşa nəzarət üsullarını bilməsi, ailənin coğrafi bölgəsi, uşaqların yaş tərkibi kimi faktorlar qeyd edilmişdir. Bundan əlavə, sosial vəziyyət, o cümlədən kişi və qadınların evlilik yaşda, nəsilvermə qərarına təsir göstərir.

Uşaq sahibi olmağın dəyəri və faydaları zaman və məkana görə dəyişir: Ənənəvi kənd təsərrüfatı cəmiyyətlərində uşaq sahibi olmağın və böyütməyin faydaları yüksək, xərc isə aşağıdır. Sənayeləşmiş və şəhərləşmiş müasir cəmiyyətdə xərclər artdıqca uşağın qəbul edilən faydası azalır. İnkişaf etmiş ölkələrdə əhalinin əhəmiyyətli bir hissəsi şəhərlərdə cəmləşib və işçi qüvvəsinin əksəriyyəti qeyri-əsas sektorlarda çalışır. Qadınlar evdən kənarında daha çox iş imkanı taparaq işçi qüvvəsinə qoşulurlar. Beləliklə, daha az uşaq və kiçik ailələrə üstünlük verilir. Yaponiyada gənc qadınlar subay qalmağa və valideynləri ilə daha çox yaşamağa və bütün gəlirlərini özlərinə xərcləməyə üstünlük verirlər.

Nəsilvermə ilə bağlı modellərin nəzəri strukturu əsasən Beker tərəfindən irəli sürülüb. Bu problemin təhlilini sadələşdirmək üçün Beker hər bir ailənin doğum və uşaqların sayı arasındakı intervala mükəmməl nəzarət etdiyini fərz etdi. Neoklassik iqtisadi strukturda Beker uşaqların davamlı mallar kimi qəbul edildiyini və uşaqların keyfiyyətinin uşağa düşən xərclər (təhsil, sağlamlıq və s.) vasitəsilə müəyyən edildiyini müdafiə edirdi. Bekerin fərziyyəsi nəsilvermə determinantlarının təhlili üçün iqtisadi yanaşmanı təmin edir. Bekerə görə, əksər ailələr üçün uşaqlar fiziki qazanc və məmnunluq mənbəyidir. Uşaqlarla bağlı məsrəflər və ya həzzlər digər davamlı malların xərclərinə bənzəyir. Beker uşaqlara olan tələb strukturunu digər davamlı istehlak mallarına olan tələb strukturunu ilə müqayisə etmiş və gəlirin artmasının daha çox uşaq və uşaq başına daha çox xərc tələb etdiyini bildirmişdir. Bundan əlavə, Beker davamlı malların tələb nəzəriyyəsinin uşaq tələbinin təhlilində faydalı bir konstruksiya olduğunu göstərməyə çalışdı. Bekerə görə, nəsilvermə faydalı funksiya çərçivəsində ayrıca yoxlanılan uşaqların sayı və keyfiyyəti arasındakı qarşılıqlı əlaqə ilə müəyyən edilir. Bekerin təhlilində əsas xüsusiyyət ondan ibarətdir ki, uşaqların keyfiyyəti yüksəldikcə uşaqların sayına görə marjinal dəyərinin (yəni, keyfiyyət sabit saxlandıqda əlavə uşağın qiyməti) artması və uşaq sayı artdıqca keyfiyyətə görə

uşaqların marjinal dəyərinin (uşaqların sayı sabit saxlandıqda keyfiyyətdə bir vahid artımın dəyəri) artmasıdır [12]. Doğum qərarı, qadının əmək haqqı və ailə gəliri ilə müəyyən edilir ki, bu da zaman xərclərini və böyüdülmüş uşağın potensial faydasını nəzərə almaqla verilir. Qadınların işçi qüvvəsində fəal iştirakı, yəni onların insan kapitalının inkişafı uşaqların doğulduğu andan yetkinlik yaşına çatana qədər göstərilən xidmətin vaxt xərclərini və xüsusən də dəyərini artırır. Əlavə uşağın yükü artır və buna görə də əlavə uşaq sahibi olmaq istəyi azalır. Bundan əlavə, ananın vaxt dəyərinin artması onu əmək bazarında intensiv iştirak etməyə sövq edir. Bu inkişaf nəticəsində ailədə yeni uşağın doğulmasının azaldılması lehinə ananın əmək qüvvəsində iştirak etməsi qərara alınır [7, s.6]. Neoklassik quruluşda qadınların əmək haqqı uşağa baxmaq üçün ayrılan vaxtın alternativ dəyərini ölçür. Əmək haqqının artması neqativ nəsilvermə effekti yaradır və uşaq sahibi olmaq üçün alternativ dəyəri artırır [13, s.213].

Beləliklə, uşaq qərarı əlavə uşağın xərcləri və faydası balanslaşdırılaraq qəbul edilir [9, s.6]. Ev təsərrüfatlarında uşaq dünyaya gətirmək qərarı qadının əmək haqqı və tərbiyə olunan uşağın vaxt xərclərini və ya potensial qazancını ölçmək üçün nəzərdə tutulan ailənin gəliri ilə müəyyən edilir. Doğum qərarının əlavə uşağın vaxt xərcləri və keyfiyyət-kəmiyyət qarşılıqlı əlaqəsi ilə ifadə olunduğu da, güman edilir. Bekerin iqtisadi struktura verdiyi ən mühüm töhfə odur ki, o, keyfiyyət və kəmiyyətin qarşılıqlı əlaqəsini ortaya qoyur.

Nəsilvermənin İqtisadi Nəzəriyyəsinin qabaqcıllarından biri də Harvey Leibensteindir. Leibensteinə görə, ailələr uşaqdan üç əsas fayda əldə edir. Birincisi, uşağın ailəyə istehlak malları olaraq verdiyi zövq və sevincin faydası nəzərdə tutulur. İkincisi, uşağın istehsalçı olaraq ailəyə verdiyi töhfədən və müəyyən bir mərhələdən sonra gəlirindən yaranan faydadır. Uşağın ailəyə üçüncü faydası, valideynlərin qocalanda və ya xəstəlik zamanı onların ehtiyaclarını qarşılıyarkən ortaya çıxır. Leybenşteynə görə gəlir artımı ilə uşağın istehsal vasitəsi olaraq faydalanması arasında mənfi bir əlaqə var [8].

Bekerə görə, gəlir artdıqca ailələr daha çox uşaq tələb edəcək. Ailələr, uşaq sahibi olmaq mövzusunda sanki istehlak malları alırlar kimi davranırlar. İlk dəfə Gary Beker, Robert Barro ilə birlikdə nəsilverməni iqtisadi artım nəzəriyyəsi ilə birləşdirdi. Beker və Barro (1988) fədakar valideynlərin övladlarının sayı və faydalılığı əsasında nəsilərəarası model çərçivəsində nəsilverməni təhlil edir. B&B nəsilvermə modeli, valideynlərin övladlarının, nəvələrinin və s. istehlakından dərhal fayda əldə etdiyi fərziyyəsinə əsaslanır. Yəni, valideynlər uzunmüddətli fədakarlığı qəbul edərək uşaq dünyaya gətirmə qərarlarını öz nəsilələrinin böyüməsi kimi görürlər. Bu, onların B&B modelində uşaqlara olan tələbatının əsasını təşkil edir. Bu modelə əsasən: 1.) Valideynlər istehlak malını bəyənilir: faydalılıq artır və öz istehlakları azalır; 2.) Valideynlər fədakardırlar 3.) Valideynlər uşaq sahibi olmağı sevirilər, uşaq sayında artım azalan gəlirlərə məruz qalır[2].

Bekerin uşaqlara olan tələbat nəzəriyyəsinin mahiyyətini iki müddəyə endirmək olar. Birincisi, ailənin gəliri artdıqca, valideynlər uşaqlarını daha yüksək yaşayış səviyyəsi ilə təmin edəcəklər. İkincisi, gəlir artdıqca, yəqin ki, valideynlər tələb etdikləri uşaqların sayını artıracaqlar. Beker öz iqtisadi nəzəriyyəsində uşaqlara davamlı istehlak malları kimi yanaşır. Onun uşaqlara bu cür rəftar etməsini əsaslandırması ondan ibarətdir ki, avtomobillər kimi uşaqlar da xeyli xərc tələb edir və uşaqlara olan tələbin xarakteri avtomobillərə olan tələbə bənzəyir - yüksək gəlirli ailələr daha çox avtomobil və daha keyfiyyətli avtomobil tələb edir. Eynilə, onlar daha çox uşaq tələb edir və uşaq başına daha çox xərcləyirlər [6, s.234].

Fərz edilir ki, bir çox ölkələrdə daha az uşaq sahibi olmaq tendensiyası gözlənilən ömür uzunluğunun artmasına, uşaq ölümünün azalmasına, qadınların savadlılığının və müstəqilliyinin yaxşılaşmasına və urbanizasiyaya cavab olaraq baş verib ki, bunların hamısı demoqrafik keçid modelinə əsasən adambaşına düşən ÜDM-in artması nəticəsində olub. 1990-cı ildən sonra Şərqi Avropada ÜDM-in artımı uşaq doğumunun təxirə salınması və nəsilvermənin kəskin azalması ilə əlaqələndirilmişdir.

Doğuşa nəzarətin norma hesab olunduğu inkişaf etmiş ölkələrdə gəlir artımı eyni şəkildə doğum qabiliyyətinin azalması ilə əlaqələndirilir. Bunun arxasında duran nəzəriyyələrə

aşağıdakılar daxildir:

- Daha çox qazanan insanlar karyeralarını davam etdirməkdənsə, uşaq dünyaya gətirməyə və valideynliyə diqqət yetirsələr, daha yüksək alternativ dəyərə sahib olurlar.
- İqtisadi cəhətdən özlərini təmin edə bilən qadınların evlənməyə həvəsi daha azdır.
- Yüksək gəlirli valideynlər keyfiyyəti kəmiyyətdən çox qiymətləndirirlər və buna görə də resurslarını daha az uşaqlara xərcləyirlər [1].
- Din bəzən təsiri dəyişdirir; daha yüksək gəlir katolik cütlüklər arasında bir qədər artan nəsilvermə ilə əlaqələndirilən araşdırmalar da mövcuddur [10, s.238].

AZƏRBAYCANDA VƏZİYYƏTİN SORĞU VASİTƏSİLƏ TƏHLİLİ

BMT Əhali Fondu və İnkişaf Agentliyinin Azərbaycanda əhəlinin demoqrafik vəziyyətinə dair hesabatında ölkə üzrə əhali sayının 2045-ci ildə 11 milyona çatacağı proqnozlaşdırılır. Həmçinin əhali artımının ötən illər üzrə dinamikasına və artım komponentlərinin vəziyyətinə görə 2050-ci ilə qədər əhali sayının nəinki 12 milyon nəfəri keçməyəcəyi, hətta həmin illərdən etibarən azalan tendensiya üzrə davam edəcəyi proqnozlaşdırılır.

Demoqrafik tendensiyaları müəyyənləşdirərkən ailələrin doğum qərarına, dolayısı ilə nəsilvermə əmsalına təsir edən amilləri təhlil etmək böyük əhəmiyyətə malikdir. Ailələrin gəlir səviyyəsindəki artımın ya Bekerin nəzəriyyəsində olduğu kimi doğum qərarına müsbət, ya da Wang və Famoyenin dediyi kimi mənfi təsir göstərəcəyi araşdırılmışdır.

Evlə əhali arasında aparılan sorğuda 5% statistiki əhəmiyyətlik üçün seçmə müşahidələrin sayı aşağıdakı düstur 1 ilə hesablanmışdır.

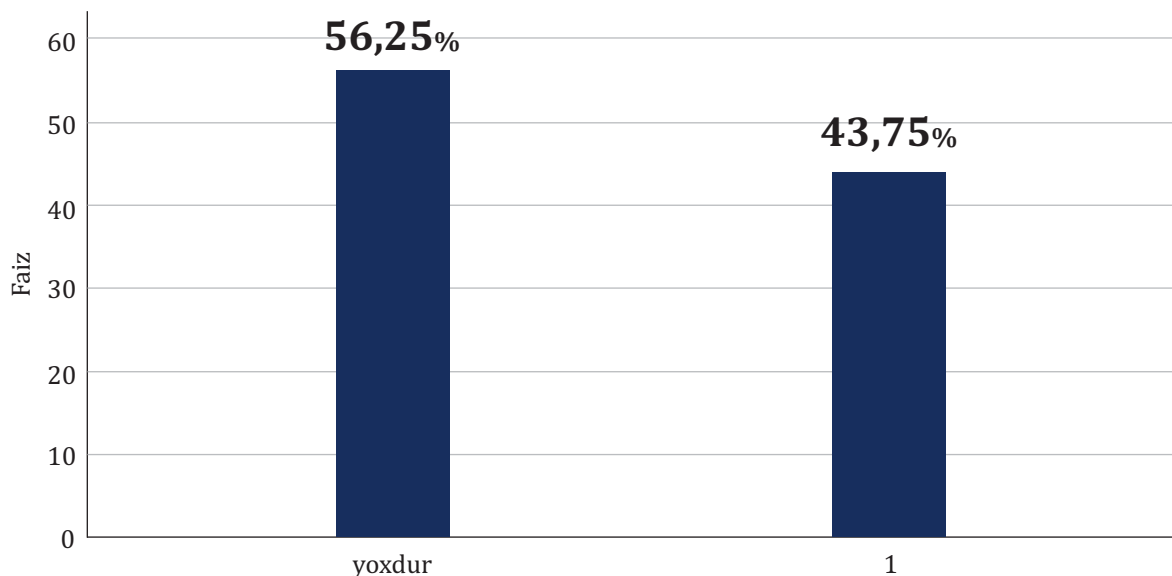
$$\frac{\frac{z^2 \times p(1-p)}{e^2}}{1 + \left(\frac{z^2 \times p(1-p)}{e^2 N} \right)}$$

Burada N-əhali sayı, e-marginal xəta, z-etibarlılıq dərəcəsini, p isə ehtimal faizini göstərir.

Sorğu zamanı ailənin gəlir səviyyəsi ər və arvad birlikdə olmaqla dörd kateqoriyaya bölünmüşdür. 1000 azn-ə qədər olan qrup aşağı gəlirli, 1000-2000 azn orta gəlirli, 2000 azn dən yuxarı yüksək gəlirli, 3000-dən yuxarı isə ən yüksək gəlirli ailə qrupu kimi xarakterizə olunmuşdur.

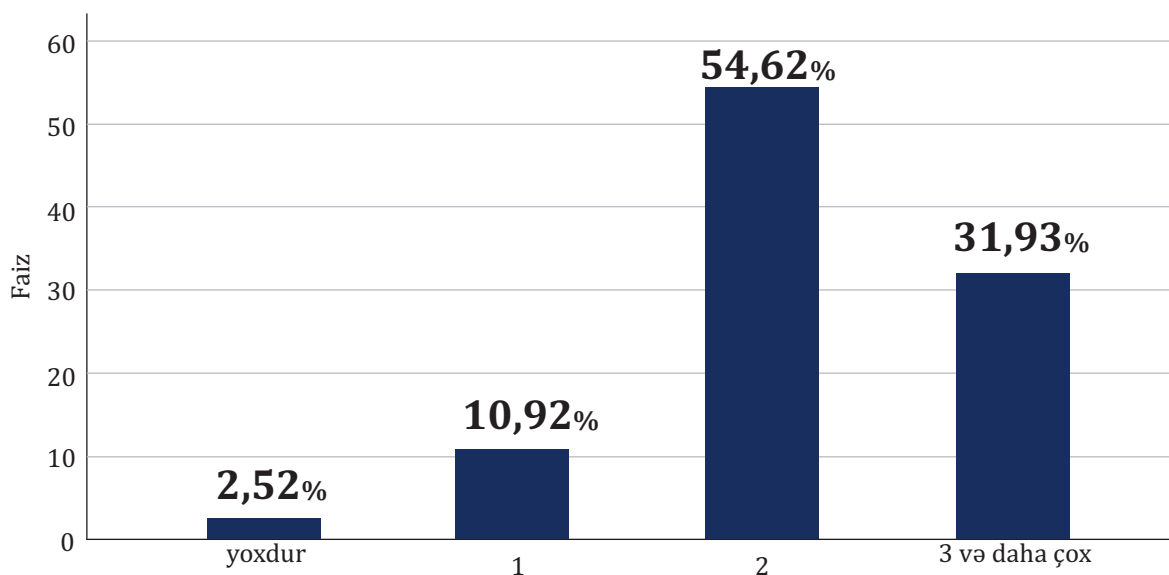
Qrafik 1. Aşağı gəlirli ailələrin doğum qərarı (ailə gəliri, 1000AZN-dən aşağı)

Mənbə: Müəllif tərəfindən SPSS proqramı vasitəsilə

Sorğu əsasında məlum olmuşdur ki, aşağı gəlirli ailələrin əksəriyyəti ümumiyyətlə uşaq sahibi olmamağı düzgün hesab edənlərdir. 44% - i isə bir uşaq sayını ideal hesab edirlər.

Qrafik 2. Orta gəlirli ailələrin doğum qərarı (ailə gəliri 1000-2000 AZN)

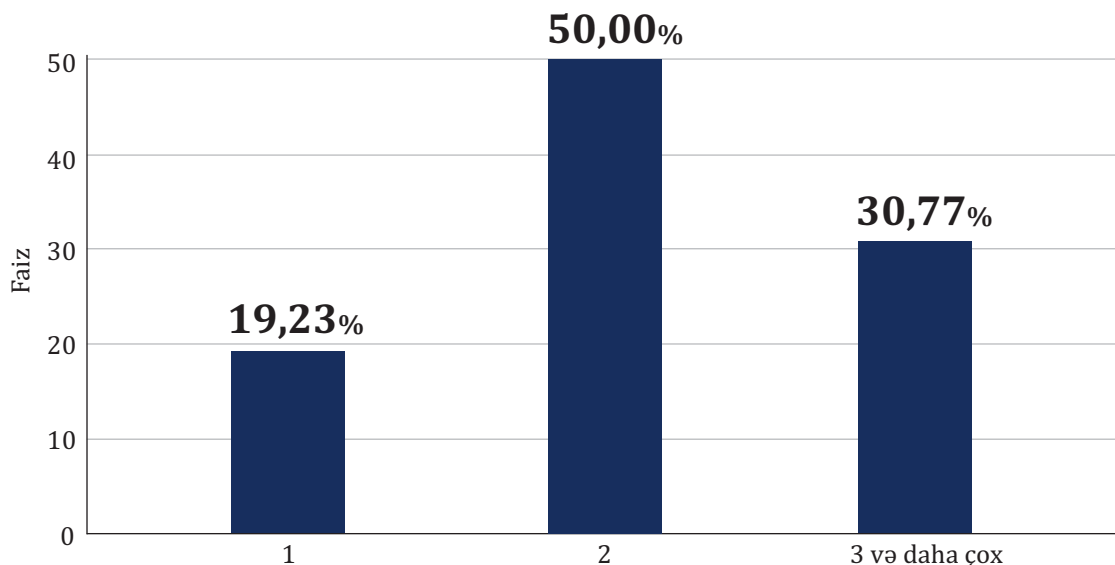

Mənbə: Müəllif tərəfindən SPSS proqramı vasitəsilə

Yuxarıdakı qrafikə əsasən, orta gəlirli ailələr qrupu isə 55 faizi 2 uşaqı ailədə ideal say hesab edirlər. Yalnız 32 faizi ailədə çox uşaq olmasını doğru hesab edirlər.

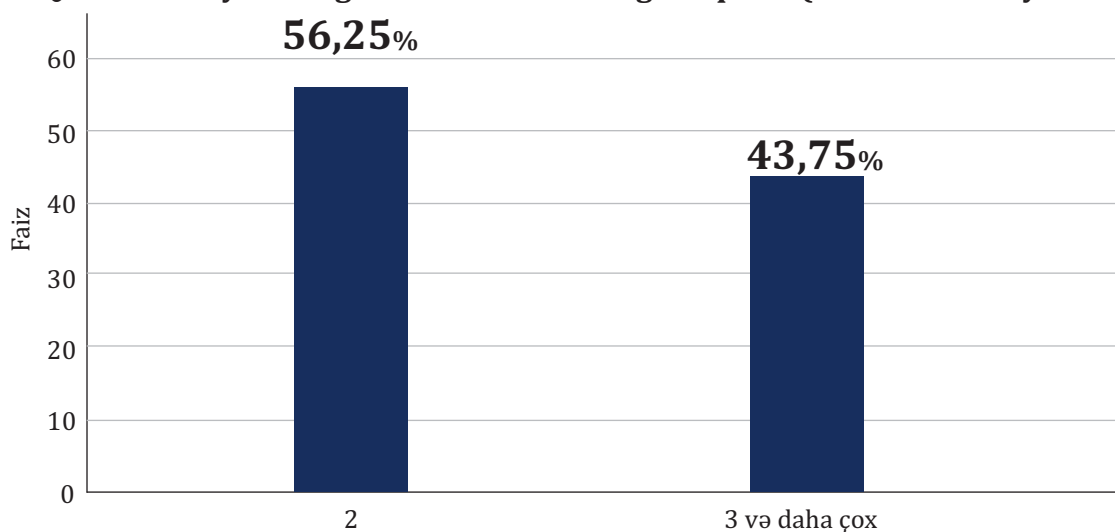
Qrafik 3. Yüksək gəlirli ailələrin doğum qərarı(2000-3000AZN)

Mənbə: Müəllif tərəfindən SPSS proqramı vasitəsilə

Qrafik 3-də gördüyümüz kimi yüksək gəlirli ailə qrupunun yarısı 2 uşaqly ailələrə üstünlük verir. Bu kateqoriyadan olan 31% respondent çox uşaqly, 19%-isə tək uşaqly ailələri ideal hesab edirlər.

Qrafik 4. Ən yüksək gəlirli ailələrdəki doğum qərarı(3000AZN-dən yuxarı)

Mənbə: Müəllif tərəfindən SPSS proqramı vasitəsilə

Ən yüksək gəlirli ailələrə nəzər saldıqda isə sorğu iştirakçıları tərəfindən azı iki uşağın olmasını ideal hesab etdiklərini görə bilirik. 3 və daha çox uşaq arzulayanların ən yüksək faizinin bu qrupda olduğu məlum olur (43.75%).

Cədvəl 1. Ailə gəlirləri və uşaq sayı arasında əlaqənin müəyyənləşdirilməsi üçün chi kvadratı (chi-square testi)

	Значение	ст.св.	Асимптотическая значимость (2-сторонняя)
Хи-квадрат Пирсона	8,533 ^a	9	,481
Отношения правдоподобия	10,702	9	,297
Линеино-линейная связь	2,532	1	,112
Количество допустимых наблюдений	387		

Mənbə: Müəllif tərəfindən SPSS proqramı vasitəsilə

İndi isə aparılmış sorğu əsasında gəlir və uşaq sayı arasında əlaqənin mövcudluğunu chi-kvadratı vasitəsilə test edək. Qeyd edək ki, sorğuda iştirak etmiş qadınların 42%-i işsiz, 58-i isə məşğul qadınlardır. H₀ hipotezinə əsasən ailə gəliri və uşaq sayı arasında əhəmiyyətli bir əlaqə mövcud deyil. H₁-ə əsasən iki dəyişən arasında əhəmiyyətli bir əlaqə mövcuddur. Pirson Xi kvadratı testinin ehtimal dəyərində baxdıqda 5%-dən böyük olması (0.48) H₀ hipotezinin rədd edilməsi anlamına gəlməkdədir. Nəticə olaraq, ailədəki gəlir səviyyəsinin uşaq sayına təsir göstərmədiyini dəyə bilirik.

Cədvəl 2. Ailələrin əlavə gəlirləri və uşaq sayı arasında əlaqənin müəyyənləşdirilməsi üçün xi kvadratı testi (chi-square testi)

	Значение	ст.св.	Асимптотическая значимость (2-сторонняя)
Хи-квадрат Пирсона	5,826 ^a	6	,443
Отношения правдоподобия	5,284	6	,508
Линеино-линейная связь	,429	1	,512
Количество допустимых наблюдений	396		

Mənbə: Müəllif tərəfindən SPSS proqramı vasitəsilə

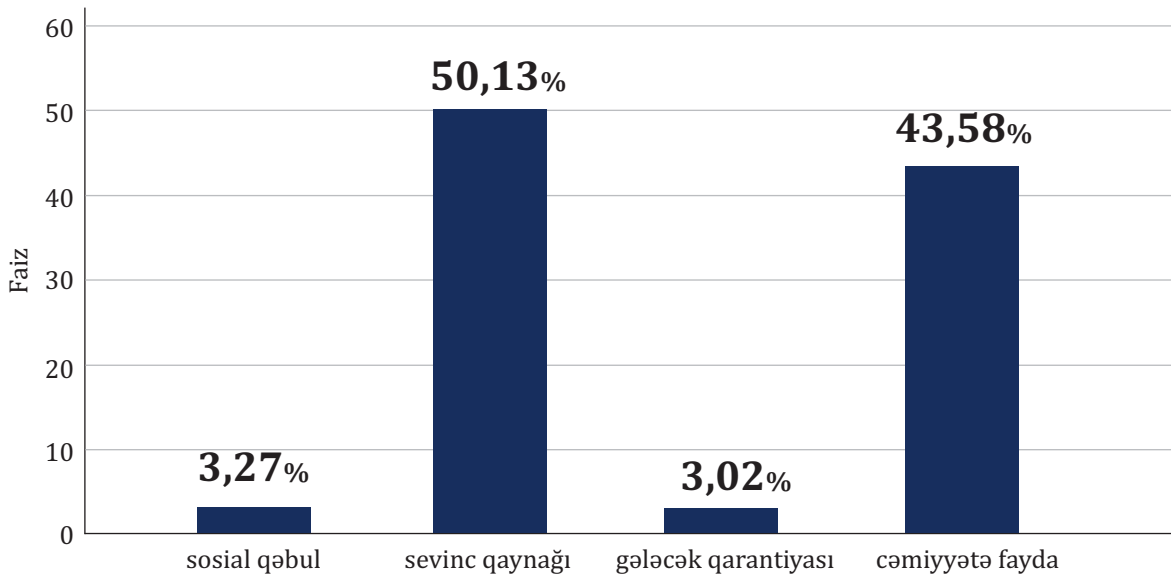
Sorğunun bir sualında ailə maaşdan əlavə hər hansı bir gəlir qaynağının mövcudluğu araşdırılmışdır. Ailələrə valideyn dəstəyi, mənfəət, renta kimi gəlir mənbəyinin olmasının ümumi qərara necə təsir etdiyi öyrədilmişdir. İndi isə aparılmış sorğu əsasında əlavə gəlir mənbəyi və uşaq sayı arasında əlaqənin mövcudluğunu xi-kvadratı vasitəsilə yoxlayaq. H₀ hipotezinə əsasən ailənin əlavə gəliri və uşaq sayı arasında əhəmiyyətli bir əlaqə mövcud deyil. H₁-ə əsasən iki dəyişən arasında əhəmiyyətli bir əlaqə mövcuddur. Pirson Xi kvadratı testinin ehtimal dəyərində baxdıqda 5%-dən böyük olması (0.44) H₀ hipotezinin rədd edilməsi anlamına gəlməkdədir. Nəticə olaraq ailəyə maaşdan əlavə gəlirin mövcudluğu uşaq sayına təsir

göstərmədiyini dəyə bilirik.

Uşağın iki əsas iqtisadi dəyəri var: 1) Uşağın qocalıqda və valideynlərin fəvqəladə hallarında maddi təminat mənbəyi olması 2) Uşağın istehsal vasitəsi rolu. Uşağın iqtisadi dəyəri inkişaf etməkdə olan ölkələrdə, xüsusən də kənd yerlərində daha aydın görünür və bu regionlarda geniş ailə formasının yayılmasının əsas səbəbi kimi baxıla bilər [5].

Cəmiyyət müasirləşdikcə və iqtisadi və sosial inkişafın yüksək səviyyələrinə çatdıqca uşağın iqtisadi dəyəri azalır. Məcburi təhsil müddətinin uzadılması və uşaq əməyindən istifadə və sui-istifadənin qarşısını alan qanunlar uşağın iqtisadi töhfəsini azaldır. İctimai sağlamlıq və rifah tədbirləri, pensiya planlamaları, fərdi pensiya və həyat sığortası proqramları kimi institusional sosial təminat təcrübələrinin yayılması valideynlərin qocalıq dəstəyi olaraq gördükləri uşaqdan asılılığı zəiflətdi. Aşağıdakı şəkildə əsasən Azərbaycan üçün uşaq sahibi olmanın cəmiyyətdə nə anlam daşdığını müəyyən edək.

Qrafik 5. Uşaq sahibi olmanın daşdığı anlam

Mənbə: Müəllif tərəfindən spss proqramı vasitəsilə

Yuxarıdakı qrafikə əsasən, sorğuda iştirak edənlərin yarısı uşaq sahibi olmağı sevinc, zövq qaynağı olduqlarını düşünürlər. 44 faizi isə uşaq sahibi olmanın məsuliyyətini dərk edir, övladı Allahın onlara əmanəti olaraq görürlər və cəmiyyətə faydalı yetkin şəxs yetişdirmək qayəsində olduqlarını qeyd edirlər. Digər 6 faiz əhali isə sosial qəbul və gələcək qarantiyası olaraq görür.

Hər şeydən əvvəl, uşaq insan növünün davamlılığını təmin etdiyi üçün dəyərlidir, lakin bu, ən vacib səbəb deyil. Uşaqlar sevinc, xoşbəxtlik və qürur mənbəyidir. Bəzi hallarda uşaq valideynlərin potensial dəstəkçisi və dayağıdır (xüsusilə də qocalıqda). Bu dövrdə uşaq dünyaya gətirmək və böyütmək xeyli xərc tələb edir. Bu, ailə resurslarına təzyiq göstərir. Bu, valideynlərin imkanlarını və fəaliyyətlərini məhdudlaşdırmasına səbəb olur. Nəsilvermənin iqtisadi nəzəriyyəsi olduğu üçün cütlər qərar verməli, uşağın fayda-xərclərini düşünməlidirlər. Xərc-fayda həm iqtisadi, həm də qeyri-iqtisadi elementlərə malikdir [5]. Uşağın dəyərini valideynlərin ehtiyaclarını ödəmək və onlara xidmət etmək funksiyası və ya valideynlərin sahib olduqları uşaqdan aldıkları yaxşı şeylərin cəmi kimi düşünmək olar. Dünyanın bir çox yerlərində yaşlı valideynlərin qayğısına qalmaqda uşağın rolu vacibdir. Uşaq həm iqtisadi, həm də qeyri-iqtisadi dəyərlərə malikdir. Qeyri-iqtisadi dəyərlər sosial və psixolojidir. Bu, valideynlərin uşaq sahibi olmaqdan və onları böyütməkdən əldə etdikləri mənəvi və sosial məmnunluğu ehtiva edir. Uşaq valideynlərdə sevgi, nailiyyət hissi, soyadını saxlama, sosial qəbul kimi qeyri-iqtisadi dəyər elementləri yaradır.

NƏTİCƏ

Nəticə olaraq, xi-kvadratı testi vasitəsilə iki kateqorik dəyişən olan ideal doğum sayı və ər və arvadın birgə ailə gəlirləri arasında əlaqənin olmadığı tapılmışdır. Həmçinin ailəyə valideynlərin dəstəyi, renta, faiz, mənfəət kimi başqa gəlir qaynaqlarının mövcudluğunun da doğum sayına təsir etmədiyi məlum olmuşdur.

Azərbaycanda mövcud vəziyyəti təhlil edərkən Bekerin nəzəriyyəsindəki kimi gəlir artımı uşaq sayını artırdığı fərziyyəsinin uyğun olmadığını müəyyənləşdirilmişdir. Bu isə onu göstərir ki, nəsilvermə əmsalına sosial-psixoloji məsələlər daha çox təsir göstərir. Lesteinbertin nəsilvermə modelinə uyğun olaraq Azərbaycan üçün övladlar daha çox sevinc mənbəyidilər. Lakin Beker dediyi kimi gəlirdən asılı olaraq uşaq sayı artmır. İstənilən gəlir kateqoriyasın görə üstünlük verilən uşaq sayının 1 və ya 2 olduğunu görə bilirik.

Ümumilikdə nəsilvermənin iqtisadi nəzəriyyələrini daha dəqiq və düzgün olması üçün ilkin fərziyyə olan ailələr doğum qərarına nəzarət etməkdə bütün imkanlara malik olması gərəkdir. Bunun üçün də yüksək inkişaf etmiş vətəndaş cəmiyyətlərindəki kimi ailə planlama məsələləri ilə bağlı maarifləndirmə, təbliğat işlərinin aparılması olduqca vacibdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Balbo, Nicoletta; Billari, Francesco C.; Mills, Melinda, "Fertility in Advanced Societies: A Review of Research". European Journal of Population, 2012
2. Barro, Robert J., and Gary S. Becker, "Fertility Choice in a Model of Economic Growth." Econometrica, 1989.
3. Baran Tuncer, National government publication: Turkish. Ankara : University of Hacettepe , 1976.
4. Charles F. Westoff, RG Potter, Third Child: A Study in Prediction of Fertility, University of Princeton, USA, 2015
5. Espenshade, Thomas J. , The Value and Cost of Children, Population Reference Bureau, Inc., Washington, DC Population Bulletin, Apr 1977
6. Gary S. Becker , An Economic Analysis of Fertility Columbia University, National Bureau of Economic Research, 1960
7. Joseph Hotz, The economics of fertility in developed countries, Duke University Handbook of population and family economics. University of Chicago, 1997
8. Matthias Doepke , Gary Becker on the Quantity and Quality of Children, Northwestern University, Chicago,USA, November 2014
9. Olfa, Lahga, A Socioeconomic Analysis of Fertility Determinants with a Count Data Models The Case of Tunisia, Egypt: Economic Research Forum for the Arab Countries, Iran and Turkey (ERF), Cairo, 2002
10. S.C. Smith, Economic Development / M.P. Todaro(12th edition), George Washington University, USA, 2003
11. Weiren Wang and Felix Famoye. Modeling Household Fertility Decisions with Generalized Poisson Regression, Jurnal: Journal of Population Economics, 1997
12. Willis R. "A New Approach to the Economic Theory of Fertility Behavior" Journal of Political Economy, 1973
13. Winkelmann və Zimmermann, Count data models for demographic data, Mathematical population studies, University of Zurich, Swiss, 1994.

EFFECT OF FAMILY INCOME ON FERTILITY RATE

Sabina JUMAZADEH

SUMMARY

The aim of the study is to investigate the dependence between the fertility rate and income, which is one of the most important demographic indicators in the country. A survey was conducted among married people in Azerbaijan by the author to analyze the impact of family income, the impact of the presence of any additional source of family income on the decision to give birth. SPSS package program was used in the analysis of the survey conducted on the Survey Monkey platform. The chi-square test was used to analyze the dependence between two categorical variables.

The qualitative-quantitative approach used by different researchers in fertility studies in the literature has not been addressed in any scientific research before in Azerbaijan. Although many studies have been conducted on the effect of population growth on economic development, examining the factors affecting the decision of families to have children at the micro level shows the novelty of the research. Specific regional and national demographic contexts and trends should be taken into account when defining countries' development strategies.

Keywords: *fertility rate, income, birth decision, Becker's theory, Leibenstein's theory*

ВЛИЯНИЕ ДОХОДА СЕМЬИ НА УРОВЕНЬ РОЖДАЕМОСТИ

Сабина ДЖУМАЗАДА

РЕЗЮМЕ

Целью исследования является исследование зависимости между коэффициентом рождаемости и доходом, который является одним из важнейших демографических показателей в стране. Автором проведен опрос среди состоящих в браке в Азербайджане для анализа влияния дохода семьи, влияния наличия любого дополнительного источника дохода семьи на решение о рождении ребенка. При анализе опроса, проведенного на платформе Survey Monkey, использовалась пакетная программа SPSS. Тест хи-квадрат использовался для анализа зависимости между двумя категориальными переменными.

Качественно-количественный подход, используемый различными исследователями в исследованиях фертильности в литературе, ранее не рассматривался ни в одном научном исследовании в Азербайджане. Хотя было проведено много исследований влияния роста населения на экономическое развитие, изучение факторов, влияющих на решение семей иметь детей на микроуровне, показывает новизну исследования. Конкретные региональные и национальные демографические условия и тенденции следует учитывать при определении стратегий развития стран.

Ключевые слова: *коэффициент рождаемости, доход, решение о рождении, теория Беккера, теория Лейбенштейна*

Məqalə redaksiyaya daxil olub: 11.03.2023

Təkrar işlənməyə göndərilib: 28.04.2023

Çapa qəbul olunub: 14.04.2023